

BEATA STYPUŁKOWSKA

KATECHETYCZNY WYMIAR CZYTANIA BIBLII W ZGROMADZENIU WIERNYCH ZAWARTY W OPISACH Wj, Pwt i Joz

Zarówno w Starym, jak i Nowym Testamencie spotykamy wzmianki o publicznym czytaniu słowa Bożego w zgromadzeniu wiernych. Czytanie ksiąg Pisma Świętego we wspólnocie ludu Bożego nie wyklucza możliwości indywidualnego studium. Jednakże forma publicznego czytania słowa Bożego ze względu na ograniczony dostęp do zwojów dla przeciętnego członka wspólnoty – zwłaszcza w czasach Starego Testamentu – zdaje się być formą podstawową i tym samym najbardziej znaczącą.

Fragmety ze Starego Testamentu, które są omawiane w niniejszym artykule dotyczą obrzędowego, uroczystego czytania Prawa w czasie zawarcia Przymierza (Wj 24, 3-8), nakazu Mojżesza o czytaniu Księgi Prawa w czasie Święta Namiotów (Pwt 31, 10-13) oraz odczytanie Prawa przez Jozuego na górze Ebal (Joz 8, 30-35). Dotyczą one zatem okresu wędrówki przez pustynię i osiedlenia się w Kanaan. Nie są to jedyne teksty mówiące o uroczystym czytaniu Biblii w zgromadzeniu wiernych. Spotykamy takie relacje dotyczące uroczystego czytania Księgi Prawa w czasie odnowienia Przymierza za czasów króla Jozjasza (2 Krl 23, 1-3; 2 Krn 34, 30-31) oraz w czasie reformy religijnej po powrocie z niewoli babilońskiej (Ne 8, 1-12, 13-18; 9, 1-10, 40). W Starym Testamencie spotykamy jeszcze wzmianki o publicznym odczytywaniu wyroczni prorockich (Jr 36, 6-8; 51, 61; Ba 1, 1-5).

Fragmety z Nowego Testamentu nie mówią o tak wielkich uroczystościach czy wyjątkowych sytuacjach. Dotyczą one czytania słowa Bożego w zwykłym zgromadzeniu liturgicznym w mniejszych wspólnotach, a nie wobec całego ludu w świątyni (Łk 4, 16; Ap 1, 3; Dz 15, 21; Rz 2, 13).

Przyglądając się wymienionym tekstom z Wj, Pwt i Joz zwrócimy uwagę na to, kto czyta święte teksty, jak są one określone, w jaki sposób czyta, komu i w jakim celu. Wyszczególniając te elementy uzyskamy pełniejszy obraz interesującego nas zagadnienia.

1. Wyście z Egiptu, wędrówka przez pustynię i wejście do ziemi obiecanej

Na kartach Starego Testamentu spotykamy opisy wielkich ceremonii liturgicznych podczas których dokonywały się znaczące akty kultowe. Do takich fragmentów należą teksty opowiadające o zawarciu przymierza synajskiego lub jego

odnowieniu. Wśród nich spotykamy opisy publicznego czytania Pisma Świętego w zgromadzeniu wiernych. Przyjrzymy się im w kolejności ich występowania w Biblii. Pierwszy z nich dotyczy czytania Księgi Przymierza przez Mojżesza pod górą Synaj w czasie zawarcia przymierza z Bogiem. Jest to wydarzenie fundamentalne dla historii Izraela. Następny fragment mówi o Świącie Namiotów, w czasie którego miano czytać Prawo. Kolejny fragment przekazuje opis uroczystego odczytania Prawa na górze Ebal po przejściu rzeki Jordan i zdobyciu Jerycha. Wszystkie te trzy fragmenty są jakby w cieniu wyjścia z Egiptu i wejścia do ziemi obiecanej.

Wyjście z Egiptu pod wodzą Mojżesza jest centralnym wydarzeniem Starego Testamentu, któremu Biblia hebrajska poświęca najwięcej miejsca¹. Historyczny fakt wyjścia z Egiptu stał się modelem dla późniejszych wyzwoleń, jakich Bóg dokonał na rzecz swego ludu, zarówno w tradycji żydowskiej, jak i chrześcijańskiej czy mużulmańskiej². W wielu miejscach Biblii znajdujemy skrócony przekaz o wydarzeniach związanych z wyjściem z Egiptu w formie streszczenia lub podsumowania³. Dla późniejszych pokoleń czas wyjścia i wędrówki przez pustynię był punktem odniesienia, idealnym okresem dziejów w historii Izraela, kluczem do zrozumienia późniejszych wydarzeń. Taki wyidealizowany obraz wyjścia i wędrówki przez pustynię spotykamy zwłaszcza w tradycji prorockiej⁴ oraz mądrościowej⁵. W tekstach biblijnych spotykamy również inny – negatywny obraz pustyni⁶, związany z ograniczeniami i wyrzeczeniami, jakie spotykają wędrowców na tej pusty i jałowej ziemi. Jednakże zarówno tęsknota za stylem życia przodków oraz negatywne skojarzenia z pustynią łączą się w przekonaniu, że Bóg troszczy się o swój lud i okazuje swoją potęgę a Izrael ma na Nim polegać nawet w najbardziej niesprzyjających okolicznościach⁷. Pustynia jest bowiem miejscem odnowy duchowej i spotkania z Bogiem.

Samo wyjście z Egiptu postrzegane jest w łączności z czterdziestoletnią wędrówką przez pustynię⁸ oraz zdobyciem kraju Kanaan⁹, ziemi obiecanej Abrahamowi¹⁰. Ponieważ ten okres w dziejach Izraela objęty jest przez Pięcioksiąg i Księgę Jozuego, niektórzy uczeni, zwracając głównie uwagę na wątek historyczny mówią o Sześcioksięgu¹¹. Jednakże zarówno tradycja żydowska, jak i chrześcijańska uwidatniały zawsze jedność tematyczną Pięcioksięgu, a Księgę Jozuego

---

1 M.D. Coogan, *Wyjście*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Warszawa 1996 [dalej skrót: SWB], s. 807.

2 Tamże; M.-E. Boismard, *Wyjście z Egiptu*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, Poznań 1990 [dalej skrót: STB], s. 1093.

3 Wj 15; Pwt 26, 5-9; Joz 24; Ps 78; 80; 105; 114; Ez 20, 6.

4 Oz 2; 16; Am 2, 10; Mi 6, 3-4, Jr 2; 1-3; Ez 20; Iz 11, 16; 35; 40, 3; 43, 19; 46, 3; 49, 11. Dla proroków przypomnienie wyjścia z Egiptu i wędrówki przez pustynię było często podstawą wezwania Izraela do nawrócenia, powrotu do wierności Bogu.

5 Ps 105; Mdr 10, 15 – 11, 14; 16, 1 – 19, 22. Zob. B. Poniży, *Reinterpretacja wyjścia Izraelitów z Egiptu w ujęciu Księgi Mądrości*, Poznań 1991.

6 Lb 20, 5; Pwt 32, 10; Hi 30, 3; 38, 26; Ps 107, 4-5; Prz 21, 19; Iz 6, 11-12; 14, 17; Jr 2, 6. 31 i in.

7 W.H. Propp, *Pustynia*, SWB, s. 674.

8 Etapy tej wędrówki opisane są w Wj, Lb i Pwt.

9 Joz.

10 Rdz 13, 14-17; 15, 18-21.

11 Np. G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986; zob. na ten temat: G.M. Tucker, *Księga Jozuego*, SWB, s. 356.

włączano do odrębnej grupy ksiąg biblijnych¹². Głównym elementem Pięcioksięgu jest prawo Boże jako konstytucja Izraela¹³, ściśle związana z autorytetem Mojżesza.

Przestrzeganie prawa Bożego jest dla Izraela realizacją przymierza, zawartego w czasie wędrówki przez pustynię. Wedle autorów biblijnych odejście od przymierza i niewierność wobec Boga jest powodem wszystkich nieszczęść narodu, łącznie ze zburzeniem Jeruzolimy i niewolą babilońską. Nowe wyjście z niewoli zapowiadane było jako powtórne wyprowadzenie z Egiptu, jeszcze wspanialsze od pierwszego¹⁴.

2. Czytanie Księgi Przymierza przez Mojżesza pod górą Synaj (Wj 24, 7)

Jednym z najbardziej znaczących wydarzeń w czasie wędrówki Izraelitów przez pustynię z niewoli egipskiej do ziemi obiecanej był postój pod górą Synaj¹⁵. Miejsce to odegrało ważną rolę w zrozumieniu przez Mojżesza swojej misji¹⁶, w czasie jego pobytu u Madianitów¹⁷. Tutaj również dokonało się wielkie wydarzenie w historii Izraela – Bóg objawił swoją obecność i zawarł przymierze z narodem wybranym¹⁸.

Współczesnym uczonym trudno jest jednoznacznie wskazać miejsce biblijnej góry¹⁹, która w Nowym Testamencie stała się symbolem Prawa Mojżeszowego²⁰. Nie wnikając jednak w problemy geograficzne przyjrzymy się pierwszej wzmiance dotyczącej publicznego czytania Pisma Świętego przez Mojżesza.

W Księdze Wyjścia, w dwudziestym czwartym rozdziale, czytamy:

7 וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹל
אֲשֶׁר-דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע:

7 Wtedy wziął Księgę Przymierza i czytał ją głośno ludowi. I oświadczyli: Wszystko, co powiedział Pan, uczynimy i będziemy posłuszni.

Cytowany wyżej werset jest elementem opisu obrzędu zawarcia przymierza synajskiego, opisanego w Wj 24, 4-8. Pochodzi on ze źródła elohistycznego²¹.

12 W tradycji żydowskiej do proroków wcześniejszych, w tradycji katolickiej do ksiąg historycznych.

13 S. Mędała, *Wprowadzenie ogólne do Pięcioksięgu*, w: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. L. Stachowiak, Poznań 1990 [dalej skrót: WST], s. 54.

14 Iz 35; 41, 17-20.

15 Teksty biblijne na jej oznaczenie używają różnych określeń: „góra Boża”, „góra Horeb”, „Horeb” lub po prostu „góra” w zależności od źródła, z którego pochodzą; zob. G.W. Buchanan, *Synaj*, SWB, s. 733.

16 G.L. Mattingly, *Synaj*, w: *Encyklopedia biblijna*, red. P.J. Achtemeier, Warszawa 1999 [dalej skrót: EB], s. 1168.

17 Wj 3, 1-12.

18 Wj 19, 18. 20. 23; 24, 16; Pwt 33, 2; Sdz 5, 5; Ps 68, 8.

19 G.W. Buchanan, *Synaj*, art. cyt., s. 733-734; G.L. Mattingly, *Synaj*, art. cyt., s. 1168-1169.

20 Por. Ga 4, 24-25; Hbr 12, 19-21.

21 S. Mędała, *Wprowadzenie ogólne do Pięcioksięgu*, art. cyt., s. 69; G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 112; A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, Kraków 1997, s. 41.

Źródło to powstało po podziale królestwa Dawida, ale przed zburzeniem Samarii w 722 r. przed Chr., prawdopodobnie w czasie rządów Jeroboama II (782-753). Widoczny jest związek z ruchem prorockim w królestwie północnym od czasów Eliasza do Amosa i Ozeasza²². Głównym tematem teologicznym u Elohisty jest przymierze z Bogiem. W pokoleniach północnych po zerwaniu więzi z Judą temat przymierza narodu izraelskiego z Bogiem podejmowany był przez proroków wielokrotnie. Warto też wspomnieć o tym, że sam opis wydarzeń przedstawiany w poszczególnych źródłach otrzymujemy już jako wynik długiego procesu redakcyjnego, w którym pojedyncze elementy narracji, połączone w głównych źródłach, istniały oddzielnie i podlegają różnym wpływom i uaktualniającym interpretacjom. W późniejszym czasie zostawały włączane do któregoś z większych zespołów tradycji (np. historii ojców, wydarzeń na Synaju, wędrówki przez pustynię)²³. U podstaw myśli teologicznej przekazanej w księgach biblijnych leży specyficzna koncepcja historii narodu izraelskiego, w której dochodzi do łączenia nauczania i zdarzeń. Przepisy prawne są przeplatane opowiadaniem historycznym, których celem jest przedstawienie pochodzenia praw i ich sensu religijnego. Teologia prawa w Pięcioksięgu jest uściślona przez teologię historii²⁴. Dlatego też przekaz biblijny nie ukazuje nam historycznego ciągu wydarzeń. Na etapie powstawania tekstów biblijnych już nikt nie był w stanie go zrekonstruować. Teksty biblijne przekazują nam teologiczny obraz historii zbawienia, utrwalony w postaci kultowego wyznania wiary²⁵.

Przytoczony tekst mówi o Mojżeszu, który w obecności zgromadzonego ludu podczas zawarcia przymierza z Bogiem wziął Księgę Przymierza i czytał ją głośno ludowi. Kontekst bliższy²⁶ mówi o ustnym przekazaniu przez Mojżesza nakazów Boga ludowi i spisaniu wszystkich słów Pana. Następnego dnia podczas obrzędu zawarcia przymierza Księga Przymierza została uroczystie odczytana. Mojżesz jest pośrednikiem między Bogiem a ludem. To on otrzymuje od Boga na Synaju wszystkie słowa Pana, a potem je przekazuje i spisuje. On też odczytuje Księgę Przymierza. Występuje w roli lektora słowa Bożego. Mowa jest o tym, że wziął Księgę Przymierza i czytał ją głośno ludowi. Był do tego uprawniony przez samego Boga, który wybrał go z jednej strony do reprezentowania ludu a z drugiej do przekazywania ludowi poleceń Bożych²⁷. Słowo Boże czytane uroczystie przez Mojżesza to nie owe kamienne tablice²⁸, które będą przechowywane w Arce Przymierza²⁹, lecz Księga Przymierza, która ma służyć do lektury podczas sprawowania kultu³⁰.

Termin סֵפֶר הַבְּרִית [Księga Przymierza] występuje w Biblii tylko cztery razy: w cytowanym fragmencie oraz w 2 Krl 23, 2. 21 i 2 Krn 34, 30. Częściej stosowane jest określenie: סֵפֶר הַתּוֹרָה [Księga Prawa] lub תּוֹרָה [Prawo]. Sformułowanie

22 S. Mędała, *Wprowadzenie ogólne do Pięcioksięgu*, art. cyt., s. 70.

23 G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 18.

24 S. Mędała, *Wprowadzenie ogólne do Pięcioksięgu*, art. cyt., s. 54-55.

25 G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 18.

26 Wiersze 3-4.

27 Wj 19, 3-9; 24, 1-3.

28 Wj 24, 12.

29 Pwt 10, 1-5.

30 A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, Kraków 1997, s. 41.

סֵפֶר הַבְּרִית koncentruje się na fakcie zawarcia przymierza. Odwołuje się do wydarzeń, które zaszły podczas wędrówki narodu wybranego przez pustynię. Hebrajski termin בְּרִית oznaczający przymierze³¹, ma bardzo rozległe pole semantyczne³². בְּרִית to relacja międzyosobowa, która dotyczy zbiorowości³³ lub jednostek³⁴. Niekiedy jest to relacja jednostronna, która wyraża się w obietnicy³⁵ lub zobowiązaniu³⁶. בְּרִית zakłada trwałość i wierność zaistniałych więzi. Księga Przymierza dotyczy oczywiście przymierza synajskiego. Zawieranie przymierzy na starożytnym Bliskim Wschodzie odbywało się według stałych reguł. Obrzęd otwierało przedstawienie się osoby proponującej traktat, z kolei wymieniano dobrodziejstwa, jakie strona silniejsza uczyniła wobec słabszej (wprowadzenie historyczne), stawiano wymagania, wyliczano boskich świadków, formułowano błogosławieństwa za przestrzeganie przymierza i przekleństwa za jego naruszenie lub zerwanie. Traktat przymierza bywał odczytywany, a uroczystość dopełniał obrzędowy posiłek³⁷. Tradycja o przymierzu synajskim zawiera wszystkie wymienione wyżej elementy³⁸: przedstawienie się Boga i dobrodziejstw, jakich dokonał wobec Izraela³⁹, postawienie wymagań⁴⁰, wyliczenie błogosławieństw i przekleństw⁴¹, odczytanie traktatu⁴² oraz obrzędowy posiłek⁴³. Nas interesuje tutaj przede wszystkim fakt odczytania traktatu przymierza, jakim jest סֵפֶר הַבְּרִית.

W odniesieniu do zgromadzenia wiernych zastosowano tutaj termin: עַם⁴⁴, który oznacza „lud”. Etymologicznie termin ten wyraża pokrewieństwo, wspólne pochodzenie ze strony ojca lub przynależność do rodu czy klanu, trwałą strukturę socjologiczną⁴⁵. Tak rozumiany lud powiązany wspólnotą losu i wiary w tego samego Boga związany jest silną więzią⁴⁶.

Czytanie Księgi Przymierza przez Mojżesza ma ściśle określony cel. Jest nim przedstawienie Prawa Przymierza, które lud zobowiązuje się wypełniać. Zgroma-

31 E. Kutsch, בְּרִית *b^erit Verpflichtung*, w: *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, ed. E. Jenni, C. Westermann, München-Zürich 1971-1976, Bd I [dalej skrót: THAT], s. 339.

32 A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, dz. cyt., s. 12-15.

33 Np. 1 Sm 11, 1.

34 Np. 1 Sm 20, 8; Ma 2, 14.

35 Np. Rdz 15, 18-21.

36 Np. Wj 24, 7; 31, 16.

37 J. Unterman, *Przymierze*, EB, s. 1020.

38 Tamże.

39 Wj, 19, 4-6; 20, 2.

40 Wj 20, 3 – 23, 33.

41 Kpł 26; Pwt 27, 11 – 28, 68.

42 Wj 24, 7.

43 Wj 24, 9-11.

44 A. R. Hulst, עַם / גֹּיִר *am / gōj Volk*, THAT, Bd II, k. 290.

45 P. Grelot, *Lud*, STB, s. 425.

46 L. Stachowiak, *Od „zgromadzenia Jahwe” do Kościoła. Elementy eklezjalne w Starym Testamencie*, w: *Kościół w świetle Biblii*, red. J. Szłaga, Lublin 1984, s. 11.

dzeni oświadczyli, że uczynią wszystko, co im Bóg nakazał oraz będą Bogu posłusznymi. Zastosowano tutaj dwa terminy: עָשָׂה ⁴⁷ i שָׁמַע ⁴⁸. Odnoszą się one do wykonywania czynności oraz słuchania. Posłuszeństwo ludu będzie się zatem wyrażać zarówno przez znajomość Prawa Przymierza, jak i przez postępowanie według niego. W związku z tym możemy mówić o wyraźnym celu katechetycznym czytania Księgi Przymierza przez Mojżesza pod górą Synaj.

3. Nakaz czytania Prawa w zgromadzeniu wiernych wydany przez Mojżesza (Pwt 31, 11-13)

W czasie wędrówki przez pustynię Mojżesz odegrał niezwykle ważną rolę. Był nie tylko przywódcą podczas wyjścia z Egiptu i wędrówki do ziemi obiecanej, ale także prawodawcą i prorokiem, pośrednikiem między Bogiem a ludem. Biblia poświęca mu wiele uwagi. Cztery księgi – od Wj do Pwt – opowiadają o jego życiu i posłannictwie. W tekstach biblijnych Mojżesz ukazany jest jako człowiek doświadczający bliskiego kontaktu z Bogiem, niedostępnego dla innych⁴⁹, a także jako prorok⁵⁰. Nic więc dziwnego, że polecenia i zarządzenia przypisywane Mojżeszowi cieszą się wielkim autorytetem i mają moc obowiązującą. Tak też jest odnośnie do nakazu czytania Prawa w zgromadzeniu Izraela w czasie radosnego Święta Namiotów⁵¹, w roku szabatowym⁵². Święto Namiotów⁵³ jest jednym z trzech najważniejszych świąt pielgrzymich⁵⁴, związanych ze wspomnianiem wyjścia z Egiptu⁵⁵. Obchodzono je przez osiem dni, mieszkając w szałasach z gałęzi dla upamiętnienia pobytu na pustyni⁵⁶. Święto Namiotów stało się okazją do poświęcenia świątyni Salomona⁵⁷ i praktyki czytania Prawa w roku darowania długów⁵⁸. Z tym świętem również jest związane proroctwo z Za dotyczące zgromadzenia wszystkich narodów w Jerozolimie⁵⁹. W Nowym Testamencie natrafiamy na wzmianki i aluzje odnośnie do obchodów tego święta⁶⁰.

Rok szabatowy wiązał się z darowaniem długów, przywracaniem wolności niewolnikom, zwrotem dziedzictwa. Nie bez znaczenia jest czytanie w tym czasie Prawa. Przyjrzyjmy się zatem tekstowi, który mówi o celu takiego obrzędu.

W Księdze Powtórzonego Prawa, w trzydziestym pierwszym rozdziale, czytamy słowa Mojżesza skierowane do kapłanów, lewitów i starszych Izraela:

---

47 J. Vollmer, עָשָׂה 'śh machen, tun, THAT, Bd II, k. 359.

48 H. Schult, שָׁמַע śm' hören, THAT, Bd II, k. 974.

49 Wj 33, 7-11; 34, 29-35; Lb 12, 6-8; Pwt 34, 10-12.

50 Pwt 18, 18.

51 J. Unterman, *Święto Namiotów*, EB, s. 1225; E. Dahler, *Święta i symbole*, Warszawa 1999, s. 35-38.

52 D.P. Wright, *Święta, uroczystości i posty*, EB, s. 1223.

53 Wj 23, 16; Pwt 16, 13-18; Ez 42, 25.

54 Obok Paschy i Święta Tygodni.

55 D.P. Wright, *Święta, uroczystości i posty*, art. cyt., s. 1223.

56 Kpł 23, 39-43; Ne 8, 13-18.

57 1 Krł 8.

58 Pwt 31, 10-11.

59 Za 14, 16.

60 Np. J 7; Mt 9, 5.

11 בָּבוֹא כָּל־יִשְׂרָאֵל לִרְאוֹת אֶת־פָּנַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם
 אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם:
 12 הִקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
 בְּשַׁעֲרֶיךָ לִמְעַן יִשְׁמְעוּ וְלִמְעַן יִלְמְדוּ וַיֵּרְאוּ אֶת־יְהוָה
 אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:
 13 וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלִמְדוּ לִירְאֵה אֶת־יְהוָה
 אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
 אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:

- 11 gdy cały Izrael się zgromadzi, by oglądać oblicze Pana, Boga twego, na miejscu, które On sobie wybierze, będziesz czytał to Prawo do uszu całego Izraela.
 12 Zbierz cały naród: mężczyzn, kobiety i dzieci, i przybyszów twoich, którzy są w twoich bramach, aby słuchając uczyli się bać Pana, Boga waszego, i przestrzegać pilnie wszystkich słów tego Prawa.
 13 Ich synowie, którzy Go jeszcze nie znają, będą słuchać i uczyć się bać Pana, Boga waszego, po wszystkie dni, jak długo żyć będzie w kraju, na przejście którego przechodzicie Jordan.

Przytoczony fragment pochodzi spoza głównej części księgi, stanowiącej prawdopodobnie pierwotną wersję, do której należy: 4, 44 – 30, 20⁶¹. G. von Rad zwraca uwagę, że układ Pwt 4, 44 – 30, 20 (pareneza – przykazania – obowiązki wynikające z przymierza – błogosławieństwa i przekleństwa) odzwierciedla liturgiczny przebieg określonej uroczystości kultowej – odnowienia przymierza z Sychem⁶² (Joz 23–24). Mamy tu zatem do czynienia z księgą powstałą z inspiracji liturgicznej, przeznaczoną do czytania w czasie liturgii. Cała księga Pwt przedstawiona jest w formie długiego pożegnalnego kazania Mojżesza skierowanego do narodu wybranego. Jest to szczegółowy wykład wszystkich praw przekazanych Mojżeszowi⁶³. Rozdziały 31–34 są dodatkiem historycznym⁶⁴, który opowiada o ostatnich wydarzeniach z życia Mojżesza: ustanowienie Jozuego następcą⁶⁵, polecenia dotyczące obrzędowego czytania Prawa⁶⁶, ostatnie słowa Jahwe skierowane do Mojżesza⁶⁷, spisanie hymnu i wygłoszenie go przed Izraelem⁶⁸, ostatnie pouczenia Mojżesza dotyczące zachowywania Prawa⁶⁹,

61 R.E. Clemens, *Księga Powtórzonego Prawa*, SWB, s. 375.

62 G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 177; zob. również: *Wstęp*, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, „Biblia Tysiąclecia”, wyd. 5, s. 200.

63 G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 178.

64 T. Brzegowy, *Pięcioksiąg Mojżesza*, Tarnów 1997, s. 97.

65 Pwt 31, 1-8.

66 Pwt 31, 9-13.

67 Pwt 31, 14-18.

68 Pwt 31, 19 – 32, 44.

69 Pwt 32, 45-47.

zapowiedź śmierci Mojżesza⁷⁰, błogosławieństwa Mojżesza⁷¹ i jego śmierć na górze Nebo⁷².

Czytany przez nas fragment pochodzi od Deuteronomisty. Dzieło deuteronomistyczne⁷³ powstało między 622 a 586 r. przed Chr., a może nawet później⁷⁴. Głównym impulsem dla jego opracowania było odnalezienie Księgi Prawa w czasie robót w świątyni⁷⁵. Było to wydarzenie, które zapoczątkowało odnowienie religijne za czasów króla Jozjasza. Myśl Deuteronomisty można streścić następująco: Izrael wszystko zawdzięcza Bogu i wiernemu przestrzeganiu przymierza, zatem niewola oraz wszystkie nieszczęścia są spowodowane niedotrzymaniem wierności Bogu i zawartemu przymierzu⁷⁶. Źródło deuteronomistyczne jest zbliżone do źródła elohistycznego, z którego pochodził poprzednio omawiany fragment z Księgi Wyjścia. Pierwotna forma Deuteronomisty wywodzi się również z terenów państwa północnego i tak samo, jak u Elohisty, dostrzegamy podkreślanie znaczenia przymierza oraz roli Mojżesza, w czym widać wpływ nurtu prorockiego⁷⁷.

Pwt 31, 10-13 przytacza słowa Mojżesza skierowane do kapłanów, lewitów i starszych Izraela po spisaniu Księgi Prawa. Nakaz Mojżesza dotyczy obrzędowego czytania Prawa. Ma się ono dokonać po upływie siedmiu lat, „w roku darowania długów, w Święto Namiotów” (w. 10). Występuje tutaj termin תּוֹרָה. Termin ten występuje w Starym Testamencie 220 razy, w Pwt 22 razy, co daje 10% zastosowania tego terminu w Starym Testamencie⁷⁸. W znaczeniu teologicznym תּוֹרָה określa całość relacji między Bogiem a Izraelem, stanowi syntezę judaizmu. Dlatego w Nowym Testamencie, u Ojców Kościoła i u Żydów תּוֹרָה oznacza Pięcioksiąg, którego głównym elementem jest Prawo Przymierza jako konstytucja ludu Bożego⁷⁹. Gdy chodzi o rozwój znaczenia tego terminu to zauważamy, że dopiero Pwt i dzieło deuteronomistyczne wprowadziły go do szerokiego użytku⁸⁰. W Pwt w większości miejsc תּוֹרָה łączy się mniej lub bardziej bezpośrednio z Mojżeszem⁸¹. Tak też jest w omawianym przez nas fra-

---

70 Pwt 32, 48-52.

71 Pwt 33, 1-29.

72 Pwt 34, 1-12.

73 Do dzieła deuteronomistycznego zaliczamy księgi: Pwt, Joz, Sdz, 1-2 Sm, 1-2 Krl; J.K. Pytel, *Księgi w opracowaniu deuteronomistycznym*, WST, s. 170; *Historia deuteronomiczna*, SWB, s. 214-215; J. St. Synowiec, *Izrael opowiada swoje dzieje. Wprowadzenie do Księgi: Powtórzonego Prawa, Jozuego, Sędziów, Samuela i Królewskich*, Kraków 1998, s. 79.

74 J.K. Pytel, *Księgi w opracowaniu deuteronomistycznym*, art. cyt., s. 171.

75 2 Krl 22, 3 – 23, 5.

76 J.K. Pytel, *Księgi w opracowaniu deuteronomistycznym*, art. cyt., s. 171.

77 S. Mędała, *Wprowadzenie ogólne do Pięcioksięgu*, art. cyt., s. 72.

78 G. Liedke, C. Petersen, תּוֹרָה *tōrā Weisung*, THAT, Bd II, k. 1032; G. Lisowsky, *Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft (1958) 1993, s. 1514-1515.

79 S. Mędała, *Wprowadzenie ogólne do Pięcioksięgu*, art. cyt., s. 54.

80 R. Jasnos, *Teologia Prawa w Deuteronomium*, Kraków 2001, s. 48.

81 Tamże, s. 49.

gmencie. Rodzajnik określony התורה wskazuje, że chodzi o określone prawo, identyfikuje Pwt z nauką Mojżesza bez użycia rozbudowanego zwrotu (np. התורה היהספר⁸²), choć możemy jeszcze spotkać w Biblii wyrażenie ספר התורה⁸³.

Prawo ma być czytane wobec wszystkich. Lud został określony tym samym rzeczownikiem, co w poprzednim opisie: עם z wyróżnieniem mężczyzn, kobiet, dzieci i przybyszów, którzy dzięki przestrzeganiu Prawa włączeni są do ludu Izraela. Termin גר – oddany w LXX przez προσήλυτος – oznaczał początkowo „przybysza” lub „obcego, mającego stały pobyt”, a w późniejszej hebrajszczyźnie nabrał znaczenia bardziej religijnego niż etymologicznego⁸⁴. W okresie wędrówki przez pustynię trudno oczywiście mówić o zjawisku prozelityzmu. Jednakże omawiany przez nas tekst pochodzi ze źródła deuteronomistycznego, co wyjaśnia zastosowanie terminów w ich znaczeniu późniejszym niż mogło to dotyczyć okresu formowania się Izraela jako narodu i przede wszystkim społeczności religijnej. Podobnie termin ישראל⁸⁵ na oznaczenie narodu jako jednolitej całości powstał dopiero w Palestynie⁸⁶. Użycie zatem tego określenia w odniesieniu do plemion, które w przyszłości dopiero weszły w skład późniejszego Izraela jest pewnym anachronizmem⁸⁷. Jednakże zupełnie zrozumiałym i świadczy o przekonaniu, że wydarzenie wyjścia z Egiptu, przymierze na Synaju i pobyt na pustyni były konstytutywne dla określenia tożsamości Izraela.

Nakaz Mojżesza dotyczy czytania Prawa całemu ludowi w określonych odstępach czasu w celach ściśle katechetycznych: „aby słuchając uczyli się bać Pana (...) i przestrzegać pilnie wszystkich słów tego Prawa” (w. 12). Oprócz znanego już nam שמע, występują tutaj dwa nowe terminy: למד⁸⁸ oraz שמר⁸⁹. Oznaczają one „uczyć się” oraz „strzec, pilnować”. Prawo winno być przez naród poznane. Tylko wtedy będzie można go strzec i zachowywać je.

4. Czytanie Prawa w zgromadzeniu wiernych przez Jozuego na górze Ebal (Joz 8, 34-35)

Jozue został wybrany przez Boga jako następcą Mojżesza⁹⁰. To on miał uwieńczyć wędrówkę przez pustynię wejściem do ziemi obiecanej⁹¹. W przekazie

82 Tamże, s. 50.

83 Np. w omawianym przez nas w dalszej części Joz 8, 34.

84 R. Coggins, *Prozelita*, SWB, s. 631.

85 G. Gerleman, ישראל, *Jiśrā'el Israel*, THAT, Bd I, k. 782.

86 H. Langkammer, *Ogólne wprowadzenie do współczesnej introdukcji do Starego Testamentu*, WST, s. 27.

87 G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 19.

88 E. Jenni, למד, *Imd lernen*, THAT, Bd I, k. 872.

89 G. Sauer, שמר, *šmr hüten*, THAT, Bd II, k. 982.

90 Pwt 31, 23; Joz 1, 1-9; 3, 9.

91 Joz 1 – 11, Sdz 1.

biblijnym Jozue ukazany jest jako bliski współpracownik Mojżesza⁹², który – z polecenia Boga – wyznaczył go na przywódcę⁹³.

W procesie zdobywania ziemi obiecanej Bóg jest z Jozuem tak, jak wcześniej był z Mojżeszem⁹⁴. Również lud szanuje go jak Mojżesza⁹⁵. Postać Jozuego, ukazana w Biblii, nosi cechy doskonałego przywódcy, który dzięki swojej wierze i posłuszeństwie wobec Boga jest zdolny do skutecznego i całkowitego wypełnienia powierzonej sobie misji⁹⁶. Opis zdobywania ziemi Kanaan przedstawiony w Biblii nosi cechy bardziej przekazu teologicznego niż historycznego we współczesnym rozumieniu. Osiedlanie się Izraelitów w ziemi obiecanej trwało w rzeczywistości ponad sto lat. W konfliktach zbrojnych natomiast brały udział pojedyncze plemiona a nie cały naród⁹⁷.

Przedstawiony w Księdze Jozuego proces podboju Kanaanu składa się z kilku etapów: przejście przez rzekę Jordan i postój w Gilgal⁹⁸, zdobycie Jerycha⁹⁹ i Aj¹⁰⁰, odnowienie przymierza na górze Ebal¹⁰¹, traktat z Gibeonitami¹⁰², konflikt z królami amoryckimi i wojna południowa¹⁰³, kampania północna¹⁰⁴, podział ziemi¹⁰⁵, odesłanie plemion zajordańskich¹⁰⁶, przymierze w Sychem¹⁰⁷. Rola Jozuego nie ogranicza się jedynie do zadań politycznych, tj. do zdobycia ziemi Kanaan. Aspekty polityczne w biblijnej historii związane są bowiem ściśle z wymiarem religijnym. Powodzenie misji Jozuego zależy od zachowania przymierza z Bogiem. Jozue jest nie tylko wodzem, ale również przywódcą religijnym, co ma wyraz w dwukrotnym obrzędzie odnowienia przymierza¹⁰⁸: na górze Ebal w początkowej fazie zdobywania ziemi obiecanej¹⁰⁹ oraz w Sychem jako uroczyste zakończenie podboju¹¹⁰. Jedynie we fragmencie opisującym odnowienie przymierza w Ebal, spotykamy opis czytania Prawa, choć niewątpliwie możemy przypuszczać, że miało to miejsce również w Sychem.

W opisie odnowienia przymierza na górze Ebal natrafiamy na scenę czytania księgi Prawa w zgromadzeniu wiernych. W Księdze Jozuego, w ósmym rozdziale, czytamy:

---

92 Wj 24, 12; 32, 17; 33, 7-11.

93 Lb 27, 18-23; Pwt 31, 7-8; 34, 9.

94 Joz 3, 9; 10, 14.

95 Joz 4, 14.

96 S.B. Parker, *Jozue*, EB, s. 490.

97 G.M. Tucker, *Księga Jozuego*, art. cyt., s. 357; P.K. McCarter, *Podbój Kanaanu*, SWB, s. 601-602.

98 Joz 3 – 5.

99 Joz 6.

100 Joz 7, 1 – 8, 29.

101 Joz 8, 30-35.

102 Joz 9.

103 Joz 10.

104 Joz 11, 1-15.

105 Joz 13 – 21.

106 Joz 22.

107 Joz 24, 1-28.

108 T. Brzegowy, *Księgi historyczne Starego Testamentu*, Tarnów 1996, s. 28.

109 Joz 8, 30-35.

110 Joz 24, 25-28.

34 וְאַחֲרֵי־כֵן קָרָא אֶת־כָּל־דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָל
כָּל־הַפְּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה:
35 לֹא־הָיָה דָבָר מִכֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה מֹשֶׁה אֲשֶׁר לֹא־קָרָא
יְהוֹשֻׁעַ נָגַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַגֵּר הַהֹלֵךְ
בְּקִרְבָּם:

34 Następnie Jozue odczytał wszystkie słowa Prawa, błogosławieństwo i przekleństwo, wszystko dokładnie, jak napisano w księdze Prawa.

35 Nie opuścił Jozue ani jednego polecenia danego przez Mojżesza, ale odczytał je wobec całego zgromadzenia Izraela, w obecności kobiet, dzieci i przybyszów, którzy wśród nich ciągnęli.

Przytoczone wersety pochodzą z fragmentu¹¹¹ opowiadającego o zbudowaniu ołtarza na górze Ebal po przejściu rzeki Jordan, zgodnie z poleceniem Mojżesza¹¹². Na górze Garizim, by błogosławić lud, stanęły pokolenia: Symeona, Lewiego, Judy, Issachara, Józefa i Beniamina. Natomiast na przeciwległej górze Ebal, by wypowiedzieć przekleństwa, stanęły pokolenia: Rubena, Gada, Asera, Zabulona, Dana i Neftalego. W wersecie 32 jest wzmianka o tym, że Jozue – zgodnie z poleceniem Mojżesza¹¹³ – sporządził na kamieniach odpis Prawa.

Czytany przez nas fragment, jak cała Księga Jozuego należy się do wspomnianego już dzieła deuteronomistycznego, zaś najwyraźniejsze pokrewieństwa literackie łączą ją z Księgą Powtórzonego Prawa¹¹⁴.

W odniesieniu do czytanego Słowa Bożego podczas uroczystości zastosowane zostały dwa określenia **הַתּוֹרָה** i **סֵפֶר הַתּוֹרָה**. Rzeczownik „Prawo” występuje w obu przypadkach z rodzajnikiem określonym, wskazując tym samym że odnosi się on do Prawa Mojżeszowego, danego Izraelowi pod górą Synaj.

Na oznaczenie zgromadzenia zastosowany został tutaj zwrot: **כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל**.

Występujący w tradycji deuteronomistycznej termin **קְהַל**¹¹⁵ oznacza lud Boży jako święte zwołanie dokonane przez Jahwe¹¹⁶. Podkreślona jest obecność kobiet, dzieci i przybyszów. Księga Prawa została odczytana wobec całego ludu. Cały lud Izraela zgromadzony w Ebal podczas odnowienia przymierza jest zorganizowaną społecznością sakralną na wzór zgromadzenia u stóp Synaju. Dwie istotne cechy charakteryzują opisane zgromadzenie ludu Bożego: zostaje ono zwołane przez Bogę

111 Joz 8, 30-35.

112 Pwt 11, 26-32; 27, 4-14. T. Brzegowy mówi o czytanim przez nas tekście, że jest on ostatnim ogniwem łańcucha, który zaczyna się w Pwt 11, 29-32, ma swoją kontynuację w Pwt 27, 11-13 a zakończenie w Joz 8, 30-35; zob. Tenże, *Księgi historyczne Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 30.

113 Pwt 27, 2-3.

114 G.M. Tucker, *Księga Jozuego*, art. cyt., s. 356.

115 H.-P. Müller, **קְהַל** *qāhāl* *Versammlung*, THAT, Bd II, k. 609.

116 L. Stachowiak, *Od „zgromadzenia Jahwe” do Kościoła*, art. cyt., s. 15-16.

i gromadzi się w celu słuchania Go. Jozue niczego nie opuszcza, odczytuje całe Prawo, wszystkie jego słowa. Już same okoliczności zgromadzenia ludu – fakt odnowienia przymierza – wyznaczają główny cel czytania Prawa. Jest nim poznanie wszystkich zawartych w nim poleceń, by móc je wypełnić. Zatem i tutaj możemy mówić o katechetycznym wymiarze publicznego czytania Biblii.

5. Podsumowanie

Na kartach Starego Testamentu spotykamy opisy wielkich ceremonii liturgicznych podczas których odbywało się uroczyste czytanie Pisma Świętego w zgromadzeniu wiernych. Przyjrzelśmy się trzem z nich w kolejności ich występowania w Biblii. Zwróciliśmy uwagę na występujące rzeczowniki odnoszące się do czytanego tekstu oraz zgromadzenia wiernych, czasowniki przybliżające cel czytania, jak również na osoby, które czytały zgromadzonym tekst święty.

Pierwszy fragment z Wj dotyczył czytania Księgi Przymierza przez Mojżesza pod górą Synaj w czasie zawarcia przymierza z Bogiem. W odniesieniu do czytanego tekstu użyty został termin: סֵפֶר הַבְּרִית [Księga Przymierza]. Lud określony został przez rzeczownik: עַם [lud]. Występowały dwa czasowniki: עָשָׂה [czynić] i שָׁמַע [słuchać].

Następny fragment z Pwt mówił o Świącie Namiotów, w czasie którego czytano Prawo. W odniesieniu do czytanego tekstu występował tu termin: תּוֹרָה [Tora]. Zgromadzenie liturgiczne zostało określone znanym terminem עַם, ale z wyszczególnieniem, kto do niego należy: mężczyźni, kobiety, dzieci i przybysze, oraz nowym terminem: יִשְׂרָאֵל [Izrael]. Wśród czasowników oprócz שָׁמַע pojawiły się nowe: לָמַד [uczyć się] i שָׁמַר [strzec].

Kolejny fragment z Joz przekazuje opis uroczystego odczytania Prawa po przejściu rzeki Jordan i zdobyciu Jerycha. W odniesieniu do czytanego tekstu występowały tu dwa terminy: תּוֹרָה [Tora] i סֵפֶר הַתּוֹרָה [Księga Tory]. Zgromadzenie liturgiczne zostało określone nowym terminem קָהָל יִשְׂרָאֵל, z podkreśleniem obecności kobiet, dzieci i przybyszów. Wniosek o celu czytania Prawa został wysnuty z charakteru uroczystości.

Omawiane przez nas fragmenty są związane z wyjściem Izraelitów z Egiptu i ich wejściem do ziemi obiecanej, okresem bardzo ważnym w historii narodu wybranego.

We wszystkich tych opisach zauważamy ściśle katechetyczny cel czytania Słowa Bożego w zgromadzeniu wiernych. Ukazana jest w nich również ważna rola lektora Biblii. Pismo Święte jest czytane podczas podniosłych uroczystości przez znaczące osoby, wybrane do tej posługi przez Boga: Mojżesz, Jozue lub osoby przeznaczone do wykonywania czynności kultowych lub przywódczych: kapłani, lewici i starsi Izraela. Nakazy Pana skierowane są do wszystkich bez wyjątku, tym samym każdy członek społeczności wezwany jest do ich zachowywania i wypełniania. Wobec Boga wszyscy są równi, tak samo wezwani do przestrzegania przymierza i w takim samym stopniu objęci Bożą przychylnością i opieką.